

Μνήμων

Τόμ. 7 (1979)

ΕΤΑΙΡΕΙΑ ΜΕΛΕΤΗΣ ΝΕΟΥ ΕΛΛΗΝΙΣΜΟΥ

ΜΝΗΜΩΝ

ΤΟΜΟΣ ΕΒΔΟΜΟΣ

Δ. ΛΟΥΛΕΣ : 'Ο βρετανικός τύπος για τη ναυμαχία του Ναβαρίνου •
Β. ΚΡΕΜΜΥΔΑΣ : Καταγραφή των εμπορικών πλοίων του 'Ηρακλείου
τὸ 1751 • ΠΕΝΑ ΣΤΑΥΡΙΑΝ - ΠΑΤΡΙΚΙΟΥ : 'Ανέκδοτες ἐπιστολὲς τοῦ
Γ', Σκληροῦ στὸν Γ. Ν. Πολίτη • Τ. Ε. ΣΚΑΛΑΒΕΝΙΤΗΣ : Χρησιμολο-
γικὸ εἰκονογραφημένο μονόφυλλο τῶν ἀρχῶν τοῦ 18ου αἰῶνα • Α. ΠΟ-
ΛΙΤΗΣ : Προσπάθειες καὶ σχέδια τοῦ Φοριέλ γιὰ μιὰ δεύτερη ἐκδόση τῆς
συλλογῆς τῶν ἐλληνικῶν δημοτικῶν τραγουδιῶν • Φ. ΔΗΜΗΤΡΑΚΟ-
ΠΟΥΛΟΣ : Χειρόγραφα Φουρνᾶ Εὐρυτανίας • Ι. Κ. ΧΑΣΙΩΤΗΣ : 'Η
διπλωματικὴ ἀλληλογραφία τῶν Bouligny - Mabili (τέλη 18ῃ - ἀρχὲς 19ῃ
αἰῶνα) • Γ. ΚΟΛΙΟΠΟΥΛΟΣ : Ληστὲς καὶ λησταντάρτες στὴν Κεν-
τρικὴ 'Ελλάδα τὸ 1835 - 1836 • Κ. ΛΑΠΠΑΣ : Γύρω ἀπὸ τὸν 'Αλέ-
ξανδρο 'Ησαῖα καὶ τὶς λιθογραφίες του • Τ. Ε. ΣΚΑΛΑΒΕΝΙΤΗΣ : Σχό-
λιο στὴ «δεύτερη» ἐκδόση τῆς 'Εγκυκλοπαίδειας τοῦ Πατούσα (1710)
• ΟΛΓΑ ΚΑΤΣΙΑΡΑΗ : 'Ο Ρήγας Φεραίος. Νέα στοιχεῖα ἀπὸ τὰ ἀρχεῖα
τῆς Τεργέστης • ΠΡ. ΠΑΠΑΣΤΡΑΤΗΣ : Στρατιωτικὴ συμφωνία Βρε-
τανίας - 'Ελλάδας (9 Μαρτίου 1942) • Η. FLEISCHER : 'Αντίποινα
τῶν γερμανικῶν δυνάμεων Κατοχῆς στὴν 'Ελλάδα 1941 - 1944 •
ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ ΙΣΤΟΡΙΑΣ ΤΟΥ ΝΕΟΥ ΕΛΛΗΝΙΣΜΟΥ 1976

ΑΘΗΝΑ 1978 - 1979

Ο ΒΡΕΤΑΝΙΚΟΣ ΤΥΠΟΣ ΓΙΑ ΤΗ ΝΑΥΜΑΧΙΑ ΤΟΥ ΝΑΒΑΡΙΝΟΥ

ΔΗΜΗΤΡΗΣ ΛΟΥΛΕΣ

doi: [10.12681/mnimon.192](https://doi.org/10.12681/mnimon.192)

Βιβλιογραφική αναφορά:

ΛΟΥΛΕΣ Δ. (1979). Ο ΒΡΕΤΑΝΙΚΟΣ ΤΥΠΟΣ ΓΙΑ ΤΗ ΝΑΥΜΑΧΙΑ ΤΟΥ ΝΑΒΑΡΙΝΟΥ. *Μνήμων*, 7, 1-11.
<https://doi.org/10.12681/mnimon.192>

Ο ΒΡΕΤΑΝΙΚΟΣ ΤΥΠΟΣ ΓΙΑ ΤΗ ΝΑΥΜΑΧΙΑ ΤΟΥ ΝΑΒΑΡΙΝΟΥ

«Λαμπρό επίτευγμα» ή «άξιοθρήνητο γεγονός»; Οι αναγνώστες των βρετανικών εφημερίδων είχαν να διαλέξουν ανάμεσα στους δύο αυτούς χαρακτηρισμούς, με τους οποίους ο τύπος της Μεγάλης Βρετανίας υποδέχτηκε την είδηση για τη ναυμαχία του Ναβαρίνου. Η αντίφαση αυτή είναι ένδεικτική των ποικίλων πολιτικών και κοινωνικών αποκλίσεων των εφημερίδων της Βρετανίας, οι οποίες στο σύνολό τους αφιέρωσαν έκτεταμένα σχόλια για την ιστορική ναυμαχία της 8/20 Ὀκτώβρη 1827. Η ναυμαχία του Ναβαρίνου και η καταστροφή του ενωμένου τουρκαιογυπτιακού στόλου ήταν η αναπόφευκτη συνέπεια της τριμερούς συνθήκης του Λονδίνου. Η συνθήκη αυτή, όπως είναι γνωστό, υπογράφηκε στις 24 Ἰουνή/6 Ἰούλη 1827 ἀπὸ τὴν Ἀγγλία, τὴ Ρωσία καὶ τὴ Γαλλία, σὰν πρῶτο μέτρο μὴς ἀπὸ κοινοῦ ἐπέμβασης στὸν ἐλληνοτουρκικὸ πόλεμο, ὁ ὁποῖος — ὅπως δηλωνόταν στὸ κείμενο τῆς συνθήκης — προκαλοῦσε «καθημερινὰ καὶ νέα ἐμπόδια στὸ ἐμπόριο τῶν εὐρωπαϊκῶν κρατῶν».¹

Στὰ τέλη τῆς δεκαετίας τοῦ 1820 ὁ βρετανικὸς τύπος ἀριθμοῦσε ἤδη πάνω ἀπὸ δυὸ αἰῶνες ζωῆς. Σὲ σύγκριση μὲ τὸν τύπο τῆς ἡπειρωτικῆς Εὐρώπης διατηροῦσε κάποιο βαθμὸ ἀνεξαρτησίας. Εἶναι ἄγνωστη ἡ πραγματικὴ του ἐπιρροή στις λαϊκὲς μάζες, γιατί καὶ τὸ ποσοστὸ τῶν ἐγγραμμάτων ἦταν μικρὸ καί, κυρίως, γιατί ἦταν δυσανάλογα μεγάλη ἡ τιμὴ τῶν εφημερίδων².

Οἱ εφημερίδες τῆς Βρετανίας — μὲ ἐλάχιστες ἐξαιρέσεις — εἶχαν ἀπὸ τὴν ἀρχὴ παρακολουθήσει μὲ διαρκῶς αὐξανόμενο ἐνδιαφέρον τὴν ἐξέλιξη τῆς ἐλληνικῆς ἐπανάστασης. Καὶ αὐτὸ σὲ ἀντίθεση μὲ τὴν ἐπίσημη στάση τῆς βρετανικῆς κυβέρνησης, ἡ ὁποία ἀκολουθοῦσε πολιτικὴ «οὐδετερότητας». Οἱ εφημερίδες, ὥστόσο, ἀκολούθησαν διαφορετικὸ δρόμο: ἀνάλογα μὲ τὴν τάξη ἢ τὴν πολιτικὴ πού ἐκπροσωποῦσε ἡ κάθε μία, ἐπιδοκί-

1. Βλ. *Times* 17/7/1827, σ. 2.

2. 7 πέννες, ὅταν ἡ λίρα εἶχε πάνω ἀπὸ δεκαπέντε φορές τὴν ἀξία τῆς σημερινῆς. Οἱ ἀγγλικὲς εφημερίδες τότε ἦταν τετρασέλιδες, σὲ σχῆμα κάπως μικρότερο ἀπὸ τὸ σημερινό. Τὴν πρώτη σελίδα κάλυπταν κατὰ κανόνα οἱ μικρὲς ἀγγελίες, ἐνῶ ἡ διεθνὴς εἰδησεογραφία κατελάμβανε τὸ μισὸ μὴς ἀπὸ τὶς ἐσωτερικὲς σελίδες. Ὁ κανόνας αὐτὸς εἶχε καὶ τὶς ἐξαιρέσεις του. Ἡ εἰδησεογραφία γιὰ τὴ ναυμαχία τοῦ Ναβαρίνου σὲ πολλὰς περιπτώσεις ξεπέρασε τὸν ὥρο τῆς μὴς σελίδας.

μασαν ή άποδοκίμασαν, και σπάνια έμειναν ουδέτερες στην ιδέα της ανακήρυξης ένός ανεξάρτητου ελληνικού κράτους. Το ενδιαφέρον του βρετανικού τύπου άποκορυφώθηκε άμέσως μετά την ύπογραφή της συνθήκης του Λονδίνου και την κάθοδο στην Ανατολική Μεσόγειο του ένωμένου στόλου της Γαλλίας, Ρωσίας και Άγγλίας. Κύρια άποστολή του συμμαχικού στόλου ήταν, όπως δηλώθηκε, ή εφαρμογή των άρθρων της συνθήκης — και, πριν άπ' όλα, ή άμεση κατάπαυση των έχθροπραξιών—, αλλά «χωρίς την προσφυγή στη βία ή την άπ' ευθείας άνάμιξη του στόλου στον πόλεμο»³.

Παρά το γεγονός ότι ή βρετανική κυβέρνηση είχε άνεπίσημα προειδοποιηθεί ότι ή ασάφεια των όδηγιών που είχαν δοθεί στους τρεις ναάρχους (Codrington, de Rigny και Heyden) μπορούσε να όδηγήσει σε άμεση σύγκρουση με τον τουρκοαιγυπτιακό στόλο, ή είδηση της ναυμαχίας, που έφτασε στο βρετανικό Ναυαρχείο μετά άπό τρεις εβδομάδες περίπου⁴, προκάλεσε κατάπληξη και άντιφατικά αισθήματα στην άγγλική κοινή γνώμη. Οί άντιδράσεις αυτές είχαν φυσικά την άντανάκλασή τους στις βρετανικές έφημερίδες.⁵

Η πρώτη και πρόχειρη άντίδραση ήταν ότι ή ναυτική ατή έπιτυχία θα πρόσθετε και νέες δάφνες στα άγγλικά όπλα: «Ήταν μία περίλαμπρη νίκη, έγραφε στις 16/11/1827 ή συντηρητική, αλλά με φιλελεύθερες τάσεις, *Morning Post*⁶. Όμως πιο κάτω πρόσθετε, εκφράζοντας τις άνησυχίες των Άγγλων εμπόρων και κεφαλαιούχων: «Οί Ρώσοι ήταν οί μόνοι που ώφελήθηκαν. Η ναυμαχία έγινε μετά άπό έπίμονες συστάσεις του Ρώσου ναάρχου προς το Βρετανό συνάδεφό του». Και συνεχίζοντας τόνιζε πως ή όθωμανική αυτοκρατορία έπρεπε να ταπεινωθεί, αλλά όχι και να καταστραφεί. Λίγο άργότερα, στις 19/11/1827, ή έφημερίδα συμβούλευε τους συμμάχους να προβούν σε «συλλογική κατάληψη» της Κύπρου,

3. Βλ. το κείμενο της συνθήκης του Λονδίνου στους *Times* 17/7/1827, σ. 2. «The armistice to be enforced but force to be avoided». Όστόσο οί όδηγίες που δόθηκαν στους τρεις ναάρχους τους άφηναν κάποιο βαθμό πρωτοβουλίας, με τη δικαιολογία ότι δέν μπορούσαν να προβλεφτούν όλα τα ένδεχόμενα.

4. Οί διεθνείς είδήσεις μεταδίδονταν, είτε άπό το δίκτυο των άνταποκριτών, είτε άπό τις ξένες, γαλλικές κυρίως, έφημερίδες. Η χρήση του τηλεγράφου — ιδιαίτερα του όπτικού μέσω Dover - Calais — ήταν περιορισμένη.

5. Τα στοιχεία που ακολουθούν προέρχονται άπό έπτά ήμερήσιες έφημερίδες του Λονδίνου, δύο έπαρχιακές και δύο περιοδικά. Τα έντυπα αυτά άντιστοιχούν στο 70% - 80% των εκδόσεων του βρετανικού τύπου. (Βλ. Charles Mitchell, *Newspaper Press Directory* (G. B.), Λονδίνο 1857).

6. Η Μ. Ρ. ύποστήριζε πολιτικά την ομάδα του λόρδου Palmerston και κοινωνικά την τάξη της άριστοκρατίας. Είχε έπίσης τη φήμη του καλλίτερα πληροφορημένου έντυπου για τα διεθνή γεγονότα, χωρίς να ύπολογίζει τις δαπάνες.

σάν μέσο ἐξαναγκασμοῦ τοῦ σουλτάνου νά ἀποδεχτεῖ τή συνθήκη τοῦ Λονδίνου. Σέ γενικὲς γραμμὲς ἡ *Morning Post*, ἐκπροσωπώντας καὶ τὴν παράταξη ποὺ κατεχόταν ἀπὸ ρωσοφοβία, ἔκρινε τὴ ναυμαχία ἀρνητικά. Ἡ ἐπόμενη ἀρθρογραφία τῆς ἀκολούθησε τὴν ἐπίσημη κυβερνητικὴ ἀντίδραση, ἰδιαίτερα ὅταν τὶς τελευταῖες ἡμέρες τοῦ Νοέμβρη διέρρευσε ἡ φήμη ὅτι ὁ ναύαρχος Codrington εἶχε πέσει στὴν δυσμένεια τῆς κυβέρνησης καὶ τοῦ βασιλιᾶ.

Ἀντίθετα οἱ *Times*⁷ ἔδειξαν στὴν ἀρχὴ ἀξιοσημείωτη ἐπιφυλακτικότητα καὶ χαρακτηρίσαν τὴ ναυμαχία σάν ἓνα γεγονὸς ποὺ ἔπρεπε νά τὸ δεῖ κανεὶς μὲ «ἀνάμεικτα αἰσθήματα θαυμασμοῦ ἀλλὰ καὶ λύπης», ἰδιαίτερα γιὰ τὶς ἀπώλειες ποὺ προκάλεσε στὸ συμμαχικὸ στόλο.⁸ Ἡ ἴδια ἐφημερίδα σὲ κύριο ἄρθρο τῆς στίς 12/11/1827 ἰσχυρίστηκε ὅτι ἓνα θετικὸ ἀποτέλεσμα τῆς ναυμαχίας θὰ ἦταν ἡ ἀποθάρρυνση τοῦ σουλτάνου νά ἀντιδράσει στὴν ἐφαρμογὴ τῆς συνθήκης τοῦ Λονδίνου, γιὰτὶ ἂν ὁ πόλεμος γενικευόταν μόνο ἡ Ρωσία θὰ εἶχε νά ὠφεληθεῖ. Ὡστόσο, ἀντίθετες πληροφορίες ἀπὸ τὴν Κωνσταντινούπολη διαψεύδουν τὶς ἐλπίδες τῆς ἐφημερίδας: «Ἡ ὀθωμανικὴ κυβέρνησις», ἔγραφε στίς 13/12/1827, «ποὺ πληροφορήθηκε ἀπὸ τὰ κανόνια τοῦ Ναβαρίνου ὅτι ἡ εἰρήνη ἔπρεπε ν’ ἀρχίσει μὲ πόλεμο, φαίνεται πὼς μᾶλλον θὰ διαλέξει τὸν πόλεμο παρά τὴν εἰρήνην». Στὸ μεταξύ, καὶ σὲ ἀντίθεση μὲ τὴν *Morning Post*, τόνιζε πὼς ἡ ναυμαχία αὐτὴ καθ’ αὐτὴ ἦταν «τυχαῖο γεγονὸς»⁹ καὶ ὄχι τὸ ἀποτέλεσμα τῆς πρωτοβουλίας τῶν τριῶν συμμαχικῶν κυβερνήσεων ἢ τῶν ναυάρχων. «Εἴμαστε ἀπόλυτα πεπεισμένοι», ἰσχυρίζοταν ὁ ἀνώνυμος ἀρθρογράφος τῶν *Times*, «ὅτι ἡ ναυμαχία προκλήθηκε ἀπὸ τυχαῖες αἰτίες καὶ ἀπὸ τὴν πλήρη ἔλλειψη πειθαρχίας ἀνάμεσα στὰ πληρώματα τοῦ ὀθωμανικοῦ στόλου. Στὴν περίπτωσιν αὐτῇ, μετὰ ἀπὸ τὸ αὐστηρὸ ὅσο καὶ χρήσιμο μάθημα ποὺ δόθηκε στοὺς Τούρκους, ἡ βρετανικὴ κυβέρνησις δὲν θὰ πρέπει νά σταματήσει τὶς διαπραγματεύσεις». «Δὲν ἀποκλείεται μάλιστα», κατέληγε τὸ ἄρθρο, «νὰ παρηγορηθεῖ ἡ ὀθωμανικὴ κυβέρνησις γιὰ τὴν καταστροφὴ

7. Ἡ ἐφημερίδα αὐτὴ — συντηρητικὴ στὴν ἐπίσημη γραμμὴ τῆς, ἀλλὰ μὲ κάποιον βαθμὸ ἀνεξαρτησίας ἀπὸ πολιτικὲς παρατάξεις—ιδρύθηκε τὸ 1783. Διαικρινόταν γιὰ τὴν αὐθεντικὴ τῆς πληροφόρηση σὲ νομικὰ καὶ κοινοβουλευτικὰ θέματα καὶ προπαγάνδιζε τὴ θρησκευτικὴ ἐλευθερία καὶ τὴν ἐλευθερία τοῦ ἐμπορίου.

8. Τὴν ἴδια μέρα (11/11/1827), καὶ σύμφωνα μὲ τὴν ἐπίσημη ἐκθεση τοῦ Codrington, οἱ *Times* ἀνακοίνωσαν σὲ ξεχωριστὴ στήλῃ τὶς ἀπώλειες τῶν συμμάχων: 75 νεκροὶ καὶ 197 τραυματίες Ἀγγλοὶ καὶ 43 νεκροὶ καὶ 144 τραυματίες Γάλλοι. Οἱ ἀπώλειες τῆς ρωσικῆς μοίρας δὲν ἀναφέρθηκαν, ἀλλὰ ὑπολογίζοταν ὅτι ξεπερνοῦσαν τὶς ἀγγλικές.

9. Τὴν ἴδια ἐρμηνεία προσπάθησε νά δώσει καὶ τὸ ἐπίσημο κράτος. Στὸ λόγο τοῦ θρόνου, τὸν Ἰανουάριο 1828, ὁ Ἀγγλος βασιλιάς ἀναφέρθηκε στὴν ναυμαχία σάν «ἀδόκητο γεγονὸς» (untoward event).

του στόλου της από το γεγονός ότι ένα μεγάλο μέρος του απαρτιζόταν από αιγυπτιακά πλοία», υπονοώντας προφανώς τη μόνιμη απειλή αποσκίρτησης και ανεξαρτητοποίησης του πασά της Αιγύπτου από την οθωμανική αυτοκρατορία.

Οί *Times* δὲν παρέλειψαν νὰ υπερασπιστοῦν τὴν ὅλη δρᾶση τοῦ Codrington: «Ὁ ἔνδοξος ναύαρχος», ἔγραφαν στὶς 14/11/1827, «ἔκανε αὐτὸ ποῦ ἔπρεπε γιὰ νὰ ἐπιβάλλει τὰ ἄρθρα τῆς συνθήκης ποῦ προέβλεπαν τὸ τέλος τῶν ἐχθροπραξιῶν. Νὰ εἰσέλθει δηλαδὴ στὸν κόλπο τοῦ Ναβαρίνου, μὰ καὶ αὐτὸς ἦταν ὁ μόνος ἀποτελεσματικὸς τρόπος νὰ ἐλέγξει τὶς κινήσεις τοῦ τουρκοαιγυπτιακοῦ στόλου». Τέλος στὸ ἴδιο ἄρθρο διατυπώθηκε ἡ ἀποψη ὅτι ἡ ναυμαχία ἴσως ἀποβεῖ πρὸς ὄφελος τῆς Τουρκίας, μὰ καὶ ἦταν τὸ μόνο γεγονός ποῦ μπορούσε νὰ συκρατήσῃ τὴ Ρωσία ἀπὸ μιὰ ἄμεση εἰσβολὴ στὰ ὀθωμανικὰ ἐδάφη.

Ὁ «ἀκραϊνὴς συντηρητικὸς» *Courrier*¹⁰ χαρακτήρισε μὲ τὴ σειρά του τὴ ναυμαχία σὰν «ἐνδοξὸ ἐπίτευγμα ὅλων ἐκείνων ποῦ ἐνδιαφέρονταν γιὰ τὴν προστασία τοῦ ἀθώου ἑλληνικοῦ πληθυσμοῦ» καὶ δικαιολόγησε ἀπόλυτα τὴν χρησιμότητά της, χωρὶς ὅμως νὰ ἐμβαθύνει στὰ γεγονότα καὶ τὶς συνέπειές τους. Σὲ κύριο ἄρθρο στὶς 17/11/1827 ὁ *Courrier* ἔδειξε ἰδιαίτερη ἐπιθετικότητα στὰ σχόλια τοῦ γαλλικοῦ τύπου. Οἱ γαλλικὲς ἐφημερίδες κατηγοροῦσαν τὴν Ἀγγλία ὅτι μόνη ἐκείνη θὰ εἶχε νὰ ὠφεληθεῖ ἀπὸ τὴ ναυμαχία, γι' αὐτὸ καὶ εἶχε χρησιμοποιοῦναι τὶς χώρες αὐτὲς ποῦ πολέμησαν γιὰ τὸ δικὸ της ἀποκλειστικὸ ὄφελος.¹¹ Μαζὶ μὲ τοὺς *Times*, ὁ *Courrier* υπερασπίζεται τὸ ναύαρχο Codrington καὶ παραθέτει λεπτομερεῖς πληροφορίες γιὰ τὴ δύναμη καὶ τὶς ἀπώλειες τῶν ἐμπολέμων. Οἱ ἀπώλειες τῶν συμμάχων, ἔγραφε στὶς 10/11/1827, ἦταν πολὺ κατώτερες ἀπὸ τὶς ἐχθρικές, παρ' ὅλο ποῦ θὰ ἔπρεπε νὰ ἀναμένεται τὸ ἀντίθετο, λόγω τῆς ἀριθμητικῆς ὑπεροχῆς τῶν Ὀθωμανῶν καὶ τοῦ πείσματος τῶν ἐμπολέμων. Καὶ κατέληγε: «Ἡ ναυμαχία τοῦ Ναβαρίνου ἦταν ἡ ἀρχὴ καὶ ὄχι τὸ τέλος τῶν συνεπειῶν τῆς συνθήκης τοῦ Λονδίνου. Ἀλλὰ ἡ Ἑλλάδα ἔχει σωθεῖν»¹².

Ἀνάλογη στάση μὲ τὸν *Courrier* κράτησε καὶ ἡ ἀνεξάρτητη ἐφημε-

10. Ὁ *Courrier* ἦταν ἡ ἐφημερίδα τοῦ «νόμου καὶ τῆς τάξης». Ἐνάντια σὲ κάθε τι ἀντικυβερνητικὸ, βρισκόταν σὲ μόνιμη διαμάχη μὲ τὴν φιλελεύθερη *Morning Chronicle*. Ὡστόσο, στὰ κρίσιμα προβλήματα ἀπέφευγε κατὰ κανόνα, νὰ πάρει θέση.

11. Φυσικὰ οἱ ἐκτιμήσεις τῶν γαλλικῶν ἐφημερίδων ἦταν ἐντελῶς λανθασμένες.

12. Ὁ *Courrier* δημοσιεύει καὶ τὰ παράσημα ποῦ δόθηκαν στοὺς νικητές: Ὁ Γάλλος βασιλιάς προήγαγε τὸν de Rigny σὲ ἀντιναύαρχο καὶ παρασημοφόρησε τοὺς Codrington καὶ Heyden μὲ τὸν μεγαλόσταυρο τοῦ τάγματος τοῦ Ἁγίου Λουδοβίκου. Ἀνάλογες τιμὲς ἔδωσε καὶ ὁ τσάρος Νικόλαος Α' καθὼς καὶ ὁ Ἀγγλος βασιλιάς, ἀλλὰ ὁ τελευταῖος ἐντελῶς ἀπρόθυμα (βλ. καὶ *Observer* 9/12/1827).

ρίδα *Aris's Birmingham Advertiser*. Ἀλλὰ στὶς 19/11/1827 πρόσθετε ὅτι, στὰ περιθώρια τῶν πανηγυρισμῶν, ἐπιτροπὴ ἀπὸ Ἄγγλους ἐμπόρους τῆς Ἀνατολικῆς Μεσογείου συναντήθηκε μὲ τὸν πρωθυπουργὸ Coderich καὶ τοῦ ζήτησε νὰ πάρει μέτρα γιὰ τὸν περιορισμὸ τῆς πειρατείας στὸ Αἰγαῖο¹³.

Τὸ φιλελεύθερο περιοδικὸ *Observer*¹⁴ σὲ ἄρθρο τοῦ στὶς 11/11/1827 σημείωνε ὅτι ἡ ναυμαχία τοῦ Ναβαρίνου ἦταν μιὰ ἀπὸ τὶς σπάνιες περιπτώσεις συλλογικῆς δράσης, ποὺ ἔγινε ἀποκλειστικὰ καὶ μόνο «γιὰ λόγους δικαιοσύνης καὶ ἀνθρωπισμοῦ». Διατηρεῖ βέβαια μιὰ ἐπιφυλακτικότητα στὴν κρίση τοῦ γιὰ τὴ ναυμαχία, ἀλλὰ ὑπογραμμίζει τὴν ἀνάγκη νὰ ληφθοῦν μέτρα γιὰ τὴν ἀποφυγὴ αἱματηρῶν ἀντεκδικήσεων ἀπὸ τοὺς Τούρκους. Ὁ *Observer* παρουσίασε ἐπίσης καὶ χάρτη μὲ τεχνικὲς ἐπεξηγήσεις γιὰ τὸν τρόπο διεξαγωγῆς τῆς ναυμαχίας, τονίζοντας τὴ ναυτικὴ ἀνικανότητα τῶν Τούρκων. Σχετικὰ μὲ τὶς ἀπώλειες τῶν συμμάχων — χωρὶς νὰ ἀναφέρεται σὲ ἀριθμοὺς — ὑπολογίζει πὼς θὰ πρέπει νὰ ἦταν βαρύτερες γιὰ τὸν ρωσικὸ στόλο. Τέλος δὲν παραλείπει νὰ ἐκφράσει τὶς ἀνησυχίες τοῦ γιὰ τὶς πολιτικὲς συνέπειες ποὺ θὰ ἔχει γιὰ τὴν Ἑλλάδα ἡ ναυμαχία: «Δυστυχῶς», ἔγραφε στὶς 18/11/1827, «αὐτὸ ποὺ ἡ βρετανικὴ κυβέρνησις ἐπιθυμεῖ δὲν εἶναι ἡ ἐλευθερία ἀλλὰ ἡ ἀνεξαρτησία τῆς Ἑλλάδας»¹⁵. Καὶ συνέχιζε: «Ἐνα πολίτευμα κατασκευασμένο ἀπὸ Ἄγγλους Τόρρηδες, Γάλλους ἑξτρεμιστὲς καὶ Ρώσους ἀπολυταρχικοὺς δύσκολα μπορεῖ νὰ υποθέσει κανεῖς ὅτι θὰ διακρίνεται γιὰ τὸ φιλελευθερισμὸ τοῦ. Ἡ Ἑλλάδα θὰ εἶναι ἀνεξάρτητη ἀλλὰ ὄχι ἐλεύθερη. Ὡστόσο, θὰ περιέχει τὰ σπέρματα μιᾶς ἐλευθερίας, ἀπὸ τὰ ὁποῖα ἡ πραγματικὴ ἐλευθερία θὰ ἀκτινοβολήσῃ σὲ ὅλα τὰ γειτονικά ἔθνη».

Ἐντελῶς ἀρνητικὴ ἦταν ἡ ἀντίδρασις τοῦ ἀκραίου συντηρητικοῦ περιοδικοῦ *John Bull*, ποὺ τότε συμπλήρωνε μόλις ἑπτὰ χρόνια ζωῆς. Κατὰ τὸ περιοδικὸ ἡ ναυμαχία ἦταν μιὰ «ἄξιοθρήνητη νίκη, ποὺ θὰ βοηθήσῃ τὰ ἐπεκτατικὰ σχέδια τῶν Ρώσων». Ἄν ὁ τσάρος, ἔγραφε στὶς 11/11/1827, ἐγκατασταθεῖ στὴν Κωνσταντινούπολη, τότε θὰ ἀπειληθεῖ ὅλο τὸ ἀποικιο-

13. Αὐτὸ τοῦτο τὸ γεγονὸς τῆς ναυμαχίας δημιούργησε μεγάλη ἀναταραχὴ στὸ χρηματιστήριο ἀξιῶν τοῦ Λονδίνου. Ὅλες σχεδὸν οἱ ἡμερίδες ἀνέφεραν πτώση μετοχῶν σὲ ἐμπορικὲς ἐταιρεῖες τῆς Ἀνατολικῆς Μεσογείου. Εἶναι ἀξιοσημείωτο ὅτι παρὰ τὴν εὐνοϊκὴ τροπὴ τῶν πραγμάτων οἱ μετοχὲς τῶν δύο ἑλληνικῶν δανειῶν δὲν ἐπηρεάστηκαν παρὰ ἐλάχιστα.

14. Ἡ πρώτη ἐκδοσις τοῦ περιοδικοῦ χρονολογεῖται ἀπὸ τὸ 1792. Ὑποστηρίζει τοὺς Οὐίγους, καὶ ἀπευθύνεται στὴ μέση καὶ τὴν ἀνώτερη κοινωνικὴ τάξη. Κυρίως πολιτικὸ περιοδικό, διακρινόταν γιὰ τὴν σωστὴ ἐνημέρωσή του καὶ σὲ καλλιτεχνικὰ καὶ οἰκονομικὰ θέματα.

15. Ἡ πρόβλεψη τοῦ περιοδικοῦ ἐπρόκειτο σύντομα νὰ ἐπαληθευθεῖ. Μόνο ποὺ καὶ ἡ ἀνεξαρτησία τῆς Ἑλλάδας ἦταν, γιὰ πολλὰ χρόνια, εἰκονική.

κρατικό συγκρότημα της 'Αγγλίας στην 'Ινδική χερσόνησο. 'Η ναυμαχία του Ναβαρίνου, κατέληγε τὸ περιοδικό, ἀποτελεῖ τὴν διάψευση τῶν δῆθεν φιλειρηνικῶν διαθέσεων τῶν Τόρρηδων ἀπέναντι στοὺς παλιούς μας φίλους καὶ συμμάχους — τὸ σουλτάνο καὶ τὸν Αἰγύπτιο πασά.

'Η κριτικὴ τοῦ *John Bull* ἦταν ὀξύτατη γιὰ κυβερνητικὸ ἔντυπο. Στις 18/11/1827, σὲ μακροσκελὲς κύριο ἄρθρο του, τὸ συντηρητικὸ περιοδικὸ ἐπανέρχεται στὶς ἴδιες κατηγορίες. 'Επιχειρώντας μία ἱστορικὴ ἀναδρομὴ στὰ γεγονότα ἰσχυρίζεται ὅτι ἡ ὑπογραφή τῆς συνθήκης τοῦ Λονδίνου σήμαινε «οὔτε λίγο οὔτε πολὺ πόλεμο ἐνάντια καὶ στοὺς δυὸ ἐμπολέμους — 'Ελληνες καὶ Τούρκους — παρ' ὅλο πὺν φανερά ὁ πόλεμος ἀποκηρυσσόταν καὶ οἱ ἐμπόλεμοι εἶχαν κληθεῖ νὰ ἀπόσχουν ἀπὸ κάθε πολιτικὴ ἐνέργεια. 'Ωστόσο, ἂν καὶ ἡ συνθήκη ὑπογράφηκε γιὰ νὰ καταπολεμηθεῖ ἡ πειρατεία στὸ Αἰγαῖο, τίποτα δὲν ἔγινε πρὸς αὐτὴ τὴν κατεύθυνση¹⁶. 'Ετσι τὸ μόνον ἀποτέλεσμα τῆς ναυμαχίας, συνέχιζε ὁ *John Bull*, θὰ εἶναι νὰ δοῦμε μιὰ ἑλληνικὴ δύναμη ἐγκαταστημένη στὴ Μεσόγειο, κάτω ἀπὸ τὴν προστασία τῆς Ρωσίας, ἀντίθετη στὴν πολιτικὴ καὶ τὰ συμφέροντα τῆς Μεγάλης Βρετανίας. Καὶ αὐτό, γιατί ἡ συνθήκη στὰ φανερά ἄρθρα της καθόριζε τὶς τρεῖς μεγάλες δυνάμεις σὰν μεσολαβητές, στὸ μυστικὸ της ὁμως ἄρθρο τοὺς ἔθεσε στὴ θέση τῶν ἐμπολέμων».

Εὐλογία ἦταν ἡ ἀνησυχία τῶν κύκλων τοὺς ὁποίους ἐξέφραζε ὁ *John Bull* γιὰ τὶς πολιτικὲς καὶ οἰκονομικὲς συνέπειες πὺν θὰ εἶχε ἡ ἀναπόφευκτη πλὺον μετατροπὴ τοῦ status quo στὴν 'Ανατολικὴ Μεσόγειο. Τὸ ἐμπορικὸ κεφάλαιο τῆς 'Αγγλίας, τὸ ὁποῖο ἀπὸ τὸν περασμένο αἰῶνα εἶχε ἀναγκαστεῖ νὰ δεχθεῖ τοὺς 'Ελληνες σὰν μόνιμους ἀνταγωνιστές, φοβόταν τώρα τὸν πλήρη παραγκωνισμό του ἀπὸ τὴ νευραλγικὴ αὐτὴ περιοχὴ, ἡ ὁποία — καὶ γιὰ στρατιωτικὸς ἀκόμα λόγους — ἔπρεπε νὰ εἶναι κάτω ἀπὸ τὸν διακριτικὸ ἔλεγχο τῆς Βρετανίας. 'Ο *John Bull* δὲ δίστασε νὰ χαρακτηρίσει ἀνόητους τοὺς δημοσιογράφους πὺν πανηγύριζαν γιὰ τὸ ἀποτέλεσμα τῆς ναυμαχίας. Κατέκρινε ἐπίσης καὶ τὴν ὅλη δραστηριότητα τῶν τριῶν ναυάρχων τονίζοντας: «Μὲ ποῖο δικαίωμα ἐμπόδισαν τοὺς Τούρκους στρατιωτικὸς ἀρχηγὸς νὰ πολεμήσουν ἐνάντια στοὺς ἐχθροὺς τοῦ κυρίου τους; Καὶ γιατί δὲν τοὺς προειδοποίησαν ὅτι θὰ ἔμπαιναν στὸν κόλπο τοῦ Να-

16. Οἱ κατηγορίες τοῦ *John Bull* ἦταν βάσιμες. 'Η πειρατεία στὸ Αἰγαῖο παρουσίασε τὴν μεγαλύτερὴ της ἀνάπτυξη ἀμέσως μετὰ τὴν ἱστορικὴ ναυμαχία. (Γιὰ τὴν πειρατεία στὰ χρόνια αὐτὰ βλ. Δέσποινα Θεμελῆ - Κατηφόρη, 'Η δίωξις τῆς πειρατείας καὶ τὸ Θαλάσσιον Δικαστήριον κατὰ τὴν πρώτην Καποδιστριακὴν περίοδον 1828 - 1829, 'Αθήνα 1973). 'Ωστόσο, οἱ εὐθύνες γι' αὐτὸ δὲν θὰ πρέπει νὰ ἀναζητηθοῦν μόνον ἀνάμεσα στοὺς 'Ελληνες πλοιοκτῆτες, στοὺς ὁποίους εἶχαν δοθεῖ ἀπὸ τὴν τότε ἑλληνικὴ κυβέρνησις ἡμι-νόμιμες ἄδειες καταδρομῶν, ἀλλὰ στὶς συνθήκες πὺν ἐπικρατοῦσαν

βαρίνου με ἔχθρικούς σκοπούς; “Οποια καί νά εἶναι τώρα ἡ ἀντίδραση τῶν Τούρκων, θά εἶναι δικαιολογημένη». Καί τὸ συντηρητικὸ περιοδικὸ κατέληγε: «Ἡ ἐγκαθίδρυση μιᾶς νέας ναυτικῆς δύναμης στὴ Μεσόγειο, ποὺ θά συνδέεται με τὰ συμφέροντα καί τὸ πολιτικὸ σύστημα τῆς Ρωσίας, δὲν μᾶς εἶναι εὐπρόσδεκτη, οὔτε μπορεῖ νά εἶναι εὐπρόσδεκτη καί στὴ Γαλλία. Οἱ δυὸ αὐτὲς δυνάμεις θά πρέπει νά ἀναθεωρήσουν τὴν πολιτικὴ τους καί — στὴν προσπάθειά τους νά εἰρηνεύσουν τὸν κόσμον — θά πρέπει ἐπίσης νά ἀποφύγουν νά προκαλέσουν τὴ Ρωσία, ἡ ὁποία χρειάζεται μόνο τὴ βοήθεια μιᾶς ναυτικῆς δύναμης μέσα στὴ Μεσόγειο, γιὰ νά γίνῃ παντοδύναμη στὴ Νοτιοανατολικὴ Εὐρώπη». Τέλος στίς 25/11/1827 ὁ *John Bull* δημοσίευσε τὴν πληροφορία ὅτι ὁ Sir John Gore, ἀνώτατο στέλεχος τοῦ βρετανικοῦ Ναυαρχείου, στάλθηκε ἀπὸ τὴν κυβέρνησι γιὰ νά ζητήσει ἐπὶ τόπου διευκρινίσεις ἀπὸ τὸν Codrington¹⁷.

Μὲ τὸ νομικὸ θέμα τῆς εἰσόδου τοῦ συμμαχικοῦ στόλου στὸν κόλπον τοῦ Ναβαρίνου¹⁸ ἀσχολήθηκε κριτικὰ καί ὁ *Globe*, ἀνεξάρτητῃ ἀπογευματινῇ ἡμερίδᾳ τοῦ Λονδίνου με φιλελεύθερες ἀρχές: «Ἡ εἴσοδος στὸ Ναβαρίνον», ἔγραφε στίς 13/11/1827, «δὲν θά χρειάζοταν δικαιολόγησι, ἂν γινόταν γιὰ νά ζητηθεῖ ἡ συνηθισμένη προστασία καί βοήθεια ποὺ ζητοῦν ξένα πλοῖα σὲ φιλικὸ λιμάνι. Ἔτσι, ἡ ὑπαρξὴ, τουλάχιστον ἐπίσημα, φιλικῶν σχέσεων ἀνάμεσα στοὺς συμμάχους ναυάρχους καί τὸν Ἱμπραήμ πασᾶ, δὲν ταυτίζεται με τὸ γεγονὸς ὅτι ἡ εἴσοδος τοῦ ἐνωμένου στόλου ἔγινε σὲ τάξιν μάχης, οὔτε ἀποτελεῖ δικαιολογία ὅτι αὐτὸ ἔγινε γιὰ ἐκφοβισμό. Ἀντίθετα πιστεύουμε ὅτι αὐτὸ ἀκριβῶς τὸ γεγονὸς ἀποτελεῖ τὸ πιὸ δυσάρεστο καί ἀπὸ τὴν ἐπίσημη ἀναφορὰ τῶν τριῶν ναυάρχων οἱ Τοῦρκοι κτύπησαν πρῶτοι, ἀφοῦ ὅμως ὁ συμμαχικὸς στόλος εἶχε εἰσέλθει στὸν κόλπον τοῦ Ναβαρίνου σὲ τάξιν μάχης, ὅπως διαφαίνεται ἀπὸ τὴν ἴδια τὴν ἔκθεσι». Καταλήγοντας ὁ *Globe* ἀναφέρει τὴν πληροφορία ὅτι οἱ σύμμαχοι ναύαρχοι εἶχαν ὑπογράψῃ καί σχετικὸ πρωτόκολλο, ποὺ καθόριζε τὸν τρόπο εἰσόδου στὸ Ναβαρίνον, σὲ τρόπο ὥστε νά εἶχαν τὸν τουρκοαγυπτικὸν στόλον στὴ διάθεσίν τους, εἴτε νά τὸν αἰχμαλωτίσουν, εἴτε ἀκόμη καί νά τὸν καταστρέψουν, ἂν ὁ Ἱμπραήμ πασᾶς ἔδειχνε ἀδιαλλαξία. Ἀξιο-

17. Ὁ Sir John Gore, ποὺ κατὰ σύμπτωσιν ἦταν φίλος τοῦ Codrington, πράγματι στάλθηκε ἀπὸ τὸ βρετανικὸ Ναυαρχεῖο, ἐνῶ ἀπὸ τὸ Ὑπουργεῖο Ἐξωτερικῶν στάλθηκε ἄλλος ἀξιωματοῦχος γιὰ τὸν ἴδιον σκοπὸ. (Βλ. *Memoirs of the Life of Sir E. Codrington*, τ.2, Λονδίνον 1873, σ. 115-16). Οἱ ἐξηγήσεις ποὺ ἔδωσε ὁ ναύαρχος δὲν θεωρήθηκαν ἱκανοποιητικὲς καί ἡ νέα κυβέρνησις ἀποφάσισε νά τὸν ἀνακαλέσῃ τὸν Ἰούνιον τοῦ 1828.

18. Στίς 18/10/27 οἱ τρεῖς ναύαρχοι ὑπόγραψαν πρωτόκολλο ὅπου ἀναλάμβαναν τὴν ὑποχρέωσιν νά μποῦν στὸ Ναβαρίνον, ἀλλὰ με ἀποκλειστικὸ σκοπὸ νά ἐπιβάλουν τὴν κατὰπανση τῶν ἐχθροπραξιῶν στὸν Ἱμπραήμ πασᾶ «μόνο με τὴν παρουσία τοῦ συμμαχικοῦ στόλου». (*Memoirs of Sir. E. C.*, ὁ.π., σ. 62).

σημείωτη είναι ή άποψη αυτή της έφημερίδας, ότι ή καταστροφή του όθωμανικού στόλου αντιμετωπιζόταν σαν έσχατο μέτρο από τους τρεις ναυάρχους, σέ αντίθεση με τους *Times* που ισχυρίζονταν ότι επρόκειτο για «τυχαίο γεγονός».

Στους ισχυρισμούς του *Globe* απάντησε την επόμενη ημέρα ή φιλελεύθερη έφημερίδα του Λονδίνου *Morning Chronicle*¹⁹, τονίζοντας πώς βασικός όρος της συνθήκης ήταν ή επιβολή άμεσης ανακωχής ανάμεσα στους έμπολέμους. Συνεπώς, έφ' όσον οί Όθωμανοί άθέτησαν την υπόσχεση που είχαν δώσει ότι θά σταματούσαν τις έχθροπραξίες, τδ μόνο πρακτικό μέσο επιβολής της ανακωχής που είχε άπομείνει στους ναυάρχους ήταν ή είσοδος του συμμαχικού στόλου στον κόλπο του Ναβαρίνου. «Φυσικά», συνέχιζε ή *Morning Chronicle*, «στις κανονικές συνθήκες μεσολάβησης δέν περιλαμβάνεται ό καταναγκασμός των έμπολέμων σέ ανακωχή. Άλλά ό έλληνοτουρκικός πόλεμος είναι ειδική περίπτωση. Ή συνθήκη του Λονδίνου υπογράφηκε κυρίως για νά προστατευτούν ζωτικά οικονομικά συμφέροντα των ευρωπαϊκών κρατών. Άν έχουν γίνει μέχρι τώρα διάφορες συνθήκες με την Τουρκία, αυτό δέν σημαίνει πώς έχει πάψει νά είναι κράτος βαρβάρων. Πόλεμος της Τουρκίας με την Αυστρία ή τή Ρωσία δέν θά παρενοχλούσε τά συμφέροντα των ουδέτερων χωρών, αλλά αυτό δέν συνέβη στον έλληνοτουρκικό πόλεμο. Συνεπώς τά ουδέτερα κράτη έπρεπε νά αυτοπροστατευθούν»²⁰. Καί ή έφημερίδα κατέληγε: «Ή ναυμαχία ήταν φυσική συνέπεια της συνθήκης του Λονδίνου καί, παίρνοντας υπ' όψη την αδιαλλαξία των Τούρκων, δέν υπήρχε άλλη διέξοδος στους τρεις ναυάρχους από τδ νά επιβάλουν την ανακωχή με κάθε μέσο. Άν ή συνθήκη ήταν δικαιολογήσιμη τότε καί τά αναπόφευκτα άποτελέσματα της είναι επίσης δικαιολογήσιμα. Ή έφαρμογή της συνθήκης προϋποθέτει την ανάγκη του έκφοβισμού. Παρά τδ γεγονός ότι οί Τούρκοι είναι φίλοι μας, προτιμήσαμε νά τους μεταχειριστούμε σαν φίλους που χρειάζονται κάποια αυστηρότητα για νά μάθουν νά συμπεριφέρονται με ευπρέπεια. Έτσι, άν έγινε κάπου κάποιο σφάλμα, αυτό δέν άφορᾷ τους ναυάρχους, αλλά τις συμμαχικές κυβερνήσεις που δέν τους έδωσαν σαφείς οδηγίες, καθώς καί την τουρκική κυβέρνηση, ή όποία δέν υπολόγισε σοβαρά τή σταθερή άπόφαση των συμμαχικών κυβερνήσεων νά θέσουν τέρμα στον πόλεμο».

19. Ή έφημερίδα αυτή — από τις πιό παλιές — ιδρύθηκε τδ 1770 καί ήταν περισσότερο φιλελεύθερη παρά συντηρητική. Έπηρεαζόταν από τους Ουίγους αλλά ήταν άνεξάρτητη στην κριτική της. Προπαγάνδιζε την ποιοτική βελτίωση σέ όλους τους τομείς της κρατικής πρόνοιας καί ιδιαίτερα στην εκπαίδευση.

20. Ή άποψη αυτή ήταν ταυτόσημη με την έπισημη δικαιολογία που προέβалан οί τρεις δυνάμεις για νά δικαιολογήσουν την επέμβασή τους στον έλληνοτουρκικό πόλεμο.

Ἀξίζει νὰ σημειωθεῖ ὅτι ἡ *Morning Chronicle* ἦταν μιὰ ἀπὸ τὶς λίγες ἑφημερίδες ποὺ εἶχαν ἀνεπιφύλακτα ταχθεῖ μὲ τὴν ἑλληνικὴ πλευρὰ ἀπὸ τὴν ἀρχὴ τῆς ἐπανάστασης, φτάνοντας στὸ σημεῖο νὰ ὑποστηρίξει ὅτι οἱ Τοῦρκοι ἔπρεπε νὰ ἐκδιωχθοῦν ἀπὸ τὴν Εὐρώπη. Ἡ ναυμαχία τοῦ Ναβαρίνου, πίστευε ἡ *Morning Chronicle*, ἦταν ἡ δικαίωση τῆς φιλελληνικῆς πολιτικῆς ποὺ ἔπρεπε ἀπὸ τὴν ἀρχὴ νὰ εἶχε ἀκολουθήσει ἡ Μεγάλῃ Βρετανία. «Μόνο ὅσοι εἶναι γνῶστες τοῦ ναυτικοῦ πολέμου», ἔγραφε στίς 12/11/1827, «μποροῦν νὰ καταλάβουν τὸ μέγεθος τοῦ κινδύνου ποὺ ἀντιμετώπισαν οἱ γενναῖοι μας ναῦτες καὶ τὶς ἀρετὲς ποὺ ἔδειξαν στὴν ἐκτέλεση τοῦ δύσκολου ἔργου τους. Οἱ σύμμαχοι ἐνήργησαν μὲ θαυμαστὴ σύμπνοια ἐκεῖ ὅπου ἡ παραμικρὴ ἑλλειψὴ πειθαρχίας καὶ προθυμίας θὰ μπορούσε νὰ προκαλέσει τὸ χειρότερο. Ἐφ’ ὅσον οἱ Τοῦρκοι παραμένουν στὴν Εὐρώπη, δὲν ὑπάρχει ἐλπίδα γιὰ τὴν Ἀνατολή. Θὰ ἔπρεπε ἀπὸ καιρὸ νὰ εἶχαν ἐκδιωχθεῖ ἀπ’ ἐκεῖ, ἂν δὲν ὑπῆρχε ἡ δυσκολία τοῦ πῶς θὰ διατεθοῦν οἱ πολῦτιμες περιοχὲς ποὺ κατέχουν. Ἀλλὰ φαίνεται πῶς πλησιάζει σύντομα ἡ στιγμή ποὺ ἡ ἀναβλητικότητα δὲν θὰ εἶναι πιά δυνατὴ. Τότε οἱ μεγάλες δυνάμεις θὰ χρειαστεῖ νὰ ἀποφασίσουν μιὰ γιὰ πάντα γιὰ τὸ μέλλον τῆς ὀθωμανικῆς αὐτοκρατορίας. Ἄν οἱ Τοῦρκοι προβοῦν στὸ μεταξὺ σὲ ἀντεκδικήσεις κατὰ τῶν ἀόπλων συμπατριωτῶν μας, οἱ ὁποῖοι χάριν τοῦ ἐμπορίου τυχαίνει νὰ κατοικοῦν στὴν Τουρκία, αὐτὸ θὰ προκαλέσει σκληρὴ ἀλλὰ δικαίη ἀνταπόδοση ἀπὸ τὴν πλευρά μας. Πραγματικά, εἶναι ἀδύνατο νὰ πιστέψει κανεὶς, ὅτι οἱ μεγάλες δυνάμεις — ποὺ ἔχουν ἤδη φθάσει μέχρις ἐδῶ — δὲν θὰ προχωρήσουν περισσότερο μετὰ ἀπὸ παρόμοια προσβολή.»

Σὲ ξεχωριστὴ στήλῃ ἡ *Morning Chronicle* δημοσίευσε ἐκτεταμένους ἀνταποκρίσεις ἀπὸ τὸ Παρίσι, ὅπου «ὅλες οἱ καρδιές» εἶναι γεμάτες ἀπὸ χαρά, ἐκτὸς ἀπὸ τὶς καρδιές τῶν ὑπουργῶν²¹. Ἡ γαλλικὴ κοινὴ γνώμη, σημείωνε ἡ ἴδια ἑφημερίδα, εἶναι πεπεισμένη ὅτι ἡ ναυμαχία τοῦ Ναβαρίνου ὑπῆρξε καταστροφικὴ γιὰ τὴν πολιτικὴ τοῦ Μέττερνιχ.

Ἡ ἐπίσης φιλελεύθερη *Morning Advertiser*²², ποὺ — ὅπως καὶ ἡ *Morning Chronicle* — εἶχε κρατήσῃ φιλελληνικὴ στάση ἀπὸ τὴν ἀρχὴ τῆς

21. Ἡ συντηρητικὴ κυβέρνησις τῆς Γαλλίας, πέρα ἀπὸ τὸν ἐνθουσιασμὸ τῆς γιὰ τὸ νέο ἀπρόσμενο γόητρο ποὺ ἀπέκτησαν τὰ γαλλικὰ ὅπλα, ἀνησχοῦσε γιὰ μιὰ ἐνδεχόμενη ἀνατροπὴ τῆς ἰσορροπίας δυνάμεων στὴν Ἀνατολικὴ Μεσόγειο. Μιὰ ἐπιρροή τῆς Ρωσίας στὸ νέο κράτος μπορούσε νὰ θέσει σὲ κίνδυνο οἰκονομικὰ καὶ στρατιωτικὰ συμφέροντα τῆς Γαλλίας καὶ τὸ «ἀνοιγμὰ» τῆς στὸν Μεχμέτ πασᾶ τῆς Αἰγύπτου.

22. Ἡ ἑφημερίδα αὕτῃ ἐκπροσωποῦσε τὴν τάξιν τῶν μικρεμπόρων καὶ μικροεπιχειρηματιῶν καὶ ἐπίσημα δὲν ὑποστήριζε καμιά πολιτικὴ μερίδα. Ἀπευθυνόταν στίς πλατιεῖς μάζες καὶ προπαγάνδιζε τὴν ἐλευθερίαν τοῦ ἐμπορίου καὶ τὴν κατάργησιν τῆς θανατικῆς ποινῆς.

ἐπανάστασης, χαιρέτησε τὴ ναυμαχία τοῦ Ναυαρίνου σὰν «ἐνδοξο ἐπίτευγμα», παρὰ τὶς σοβαρὲς ἀπώλειες ποὺ προκάλεσε στὸ συμμαχικὸ στόλο. Καὶ συνέχιζε: «Ὁ Ἱμπραὴμ πασᾶς δίκαια τιμωρήθηκε, διότι φάνηκε ἄπιστος, ἀθετώντας τὴν ὑπόσχεση ποὺ εἶχε δώσει, ὅτι θὰ σταματοῦσε ἀμέσως τὶς ἐχθροπραξίες». Ἡ *Morning Advertiser* ἐπιτέθηκε μὲ δριμύτητα στοὺς ἐπικριτὲς τῆς ναυμαχίας, καὶ ἰδιαίτερα στὸν *John Bull*, τονίζοντας ὅτι «τὰ τουρκοαιγυπτιακὰ τέρατα οὐδέποτε ὑπῆρξαν ἀληθινοὶ σύμμαχοι τῆς Μεγάλης Βρετανίας».

Τέλος ἡ *Sun*, φύλλο μὲ κεντρὴ ἀπόκλιση, δικαιολογώντας τὴ ναυμαχία — «ποὺ λάμπρυνε τὰ ἀγγλικὰ ναυτικὰ χρονικὰ» — ἔγραφε στίς 13/11/1827 ὅτι ἐφ' ὅσον τὰ διπλωματικὰ μέσα εἶχαν ἐξαπλωθεῖ χωρὶς ἀποτέλεσμα, οἱ μεγάλες δυνάμεις εἶχαν ἀποφασίσει νὰ ἐπιβάλουν τὴν ἀναγκὴ *de facto*, ἔστω καὶ μὲ χρῆση βίας. Ἄν καὶ μετὰ ἀπ' αὐτὸ ὁ σουλτάνος ἀρνηθεῖ νὰ συμμορφωθεῖ — τόνιζε ἡ ἐφημερίδα, δείχνοντας καὶ ἀξιοσημείωτη διορατικότητα — τότε «μιά στρατιωτικὴ ἐπέμβαση τῆς Ρωσίας θὰ πρέπει νὰ θεωρεῖται ἀναπόφευκτη».

Ἡ εἶδηση γιὰ τὴν ναυμαχία τοῦ Ναβαρίνου ἔφτασε μὲ μικρὴ καθυστέρηση καὶ στὴν Ἱρλανδία, ὅπου οἱ πολιτικὲς καὶ θρησκευτικὲς μικροεξεγέρσεις ἦταν καθημερινὸ φαινόμενο. «Ἡ ναυμαχία τοῦ Ναβαρίνου εἶναι τὸ σπουδαιότερο στρατιωτικὸ γεγονός μετὰ τὴ μάχη τοῦ Βατερλώ» ἔγραφε στίς 14/11/1827 ἡ κεντρὴ ρωμαιοκαθολικὴ *Dublin Evening Post*²³. Καὶ ἀφοῦ ἔδινε ὀρισμένους τεχνικὲς λεπτομέρειες γιὰ τὴ ναυμαχία συνέχιζε: «Ποιὲς θὰ εἶναι τώρα οἱ πολιτικὲς συνέπειες; Εἶναι βέβαιο πὼς μὴ μεγάλη κρίση περιμένει τὴν Εὐρώπη. Ἀλλὰ δὲν μᾶς διαφεύγει ἡ πιθανότητα ὅτι οἱ ἴδιες δυνάμεις, ποὺ μόλις τώρα πολέμησαν σὰν σύμμαχοι, μπορεῖ πολὺ σύντομα νὰ βρεθοῦν ἀντιμέτωπες διαφωνώντας γιὰ τὸ μέλλον τῆς Τουρκίας. Οἱ καθολικοὶ τῆς Ἱρλανδίας», κατέληγε ἡ ἐφημερίδα, «μποροῦν νὰ πάρουν θάρρος ἀπὸ παρόμοιο ἐνδεχόμενο: Ἡ Ἀγγλία δὲν μπορεῖ νὰ ἀναλάβει πόλεμο, ἐφ' ὅσον ἡ Ἱρλανδία δὲν εἶναι χειραφετημένη».

Τὰ δημοσιεύματα τοῦ βρετανικοῦ τύπου — ποὺ τὸ σύνολό του ἔδωσε μεγάλη δημοσιότητα στὴν εἶδηση — δὲν μετέβαλαν τὴν ἐπίσημη πολιτικὴ τῆς βρετανικῆς κυβέρνησης. Τὴν ἀρχικὴ ἐκπληξὴ ἀκολούθησε ἀποδοκιμασία, ἀποκορύφωμα τῆς ὁποίας ὑπῆρξε ἡ ἄμεση ἀνάκληση καὶ ἀποστράτευση τοῦ Codrington. Παράλληλα ὁ Ἀγγλος πρεσβευτὴς στὴν Κωνσταντινούπολη ἀκολουθοῦσε πολιτικὴ κατευνασμοῦ τοῦ σουλτάνου, ἐνῶ στοὺς κυβερνητικοὺς κύκλους συζητοῦσαν τὸ ἐνδεχόμενο ἀποζημίωσης

23. Ἄν καὶ ρωμαιοκαθολικὴ, ἡ ἐφημερίδα αὐτὴ ἦταν ὑπὲρ τῆς ἀνεξίθρησκείας. Προπαγάνδιζε ἐπίσης τὴν ἐλευθερία στίς οἰκονομικὲς συναλλαγές, ἀλλὰ ὅταν δὲν ἐρχόταν σὲ ἀντίθεση μὲ τὸ συμφέρον τοῦ κράτους.

γιὰ τὴν καταστροφή τοῦ ὀθωμανικοῦ στόλου²⁴. Ὡστόσο τίποτε δὲν μποροῦσε νὰ σταματήσει τὴ ροὴ τῶν γεγονότων. Ἡ ἐπίμονη ἄρνηση τοῦ σουλτάνου νὰ δεχθεῖ τὴν συνθήκη τοῦ Λονδίνου ὁδήγησε σὲ ἕναν ἀκόμη ρωσοτουρκικὸ πόλεμο. Χρειάστηκε νὰ περάσουν σχεδὸν δυὸ χρόνια ἀπὸ τὴν ἱστορικὴ ναυμαχία γιὰ νὰ υπογράψουν οἱ Τοῦρκοι στὶς 14/9/1829 στὴν Ἀδριανούπολη, κάτω ἀπὸ τὴν ἀπειλὴ τῶν ρωσικῶν ὅπλων, τὴν ἀναγνώριση τῆς ὑπαρξοῦσας τοῦ ἐλληνικοῦ κράτους.

---

24. Βλ. *John Bull*, 17/11/1827.